

Когнітивна карта конфліктного типу сучасного англomовного парентального дискурсу

О. І. Коропецька

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна
Corresponding author. E-mail: koropetska@meta.ua

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-160VI47-06>

Анотація. У статті розглядається алгоритм побудови когнітивної карти сучасного англomовного парентального дискурсу. Описана процедура визначення статистично значущих концептів досліджуваного типу дискурсу та висвітлено зв'язки в утворених ними міжконцептуальних парах. Отримані результати дослідження зіставлено з базовими британськими лінгвокультурними концептами.

Ключові слова: когнітивна карта, парентальний дискурс, критерій χ^2 -квадрат, коефіцієнт кореляції, лінгвокультурний концепт.

Вступ. Антропоцентрична парадигма у лінгвістиці уже тривалий час є невід'ємним елементом наукових розвідок, а дослідження дискурсу як комунікації між носіями мови є логічним її продовженням. Поняття дискурсу є таким, що постійно змінюється та має велику кількість інтерпретацій. У вузькому розумінні він є виявом мовленнєвої діяльності у побутовому мовленні та є обміном репліками без особливого мовленнєвого задуму [1, с. 107]. Релевантними для нашого дослідження вважаємо наступні дефініції: “дискурс — інтерактивна діяльність учасників спілкування, встановлення і підтримання контакту, емоційний та інформаційний обмін, спричинення впливу один на одного, переплетення комунікативних стратегій, що моментально змінюються, й їх вербальних і невербальних втілень у практиці спілкування” [Карасик 2009, цит. за 6, с. 18] та “дискурс — діяльнісний, постійно рухомий етнокультурний простір певного соціуму, що обслуговує певну соціально-комунікативну сферу через множини вербалізованих та невербалізованих практик” [8, с. 24]. Парентальний дискурс є комунікацією між мовцями зі статусними ролями батьків та дітей і, водночас, є складовою сімейного дискурсу поруч із матримоніальним (комунікація між чоловіком та дружиною) та сіблінгвовим (комунікація між рідними братами та сестрами) [Борисова 2005, цит. за 10, с. 8]. Конфліктний тип дискурсу, на противагу кооперативному, характеризується розбіжністю вихідних інтенцій мовців [8, с. 81-82] та утворений діалогічними єдностями, що містять певні конфліктогени / маркери конфлікту: несхвалення, осуд, уципливі слова «шпильки», докір, образу, погрозу, наказ та іронію [4, с. 141].

Аналіз спілкування в сучасних британських родинах дозволяє краще зрозуміти не лише мовлення, а й мислення, ментальність нації, яку можна представити у вигляді системи, складовими якої є концепти — оперативні одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу, кванти знання [3, с. 90-93]. Релевантним вважаємо і поняття лінгвокультурного концепту — “ментальної одиниці, спрямованої на вивчення мови, свідомості і культури [Карасик, Слишкін, цит. за 6, с. 55]. Множина концептів, які формують ментальне підґрунтя дискурсу, утворюють інтерконцептні зв'язки та формують його концептосистему. Мережа цих зв'язків у свідомості носіїв мови є надзвичайно складною і зобразити її

наочно вважаємо можливим досить схематично, у вигляді когнітивної карти. Термін запозичений із психології, а сама ідея про організацію знань та інформації у вигляді когнітивної карти належить американському психологу Е.Толмену. Когнітивну карту розглядаємо як інструмент для наглядної репрезентації інформації, що зосереджена у ментальному каркасі певного типу дискурсу.

Короткий огляд публікацій по темі. Дослідженням концептосистем та побудові когнітивних карт присвятили свої дослідження А.М. Приходько (організація концептосистем), І.М. Осовська (німецькомовний сімейний дискурс) та О.С. Путій (німецькомовний казковий дискурс). Наукові розвідки у царині парентального дискурсу здійснювали А.А. Бігарі, В.В. Козлова, О.М. Галапчук, А.А. Семенюк, Л.В. Солощук, І.М. Осовська.

Ціль. Дане дослідження має на меті сконструювати когнітивну карту конфліктного типу сучасного англomовного парентального дискурсу (далі — САПД), статистично верифікувавши її складові.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували вербалізатори концептів (повнозначні частини мови), відібрані із 15 джерел британської художньої літератури відповідної тематики, написаних у 2005-2015рр. Були застосовані методи статистичного аналізу, такі як критерій χ^2 -квадрат, коефіцієнт спряженості Чупрова (K), кореляція Пірсона (r).

Результати та їх обговорення. Дискурс являє собою відкриту систему концептів і згідно дискурсивної типології, розробленої А.М. Приходьком [9, с. 245], концепти можуть бути трьох типів: метакхтон (концепт-ім'я дискурсу), автохтони (константи / доміанти дискурсу) та аллохтони (концептуальні змінні дискурсу). Кожен із концептів, “формуючи вибірково зв'язки із іншими концептами, може утворювати концептуальну карту дискурсу” [9, с. 250] чи когнітивну карту [Селіванова, цит. за 9, с. 250]. Етапи моделювання концептпростору дискурсу та побудови когнітивно-концептуальних карт (на прикладі різновидів німецькомовного сімейного дискурсу) описані у праці І.М. Осовської [8, с. 104]: 1) визначення базових ситуативних форматорів, які окреслюють комунікативну ситуацію; 2) виявлення аллохтонів як факультативних елементів певного різновиду дискурсу та автохтонів як “скелету” для кожного різновиду дискурсу; 3) встановлення квантитативно значущих кореляцій

зустріваності автохтонів, що свідчить про наявність міжконцептивної дистрибуції в межах різновидів дискурсу; 4) формулювання інтеграторів дискурсу — ідей як об'єднувачих, “цементуючих” елементів.

Взявши за основу вказані вище етапи, ми вибудували алгоритм побудови когнітивної карти для САПД.

На *першому* етапі із матеріалів дослідження було відібрано конфліктні діалогічні єдності, виділено в їх межах вербалізатори концептів, представлені повнозначними частинами мови, та об'єднано їх за тематичною ознакою у 22 домену.

Другий етап присвячений розмежуванню серед усієї сукупності концептів аллохтонів та автохтонів, а саме з'ясуванню, котрі ментальні одиниці є значущими. З цією метою ми скористалися лінгвостатистичними методами дослідження, а саме критерієм χ^2 -квадрат та коефіцієнтом спряженості Чупрова K , застосованими до інвентаризованої вибірки з вербалізаторів всіх концептів конфліктного типу САПД. Критерій χ^2 виявляє відповідності чи розбіжності між розподілом частот аналізованих величин [5, с. 133]. Для інтерпретації отриманих даних необхідно встановити значущість одержаної суми χ^2 . При перевищенні критичного значення при певному числі ступенів свободи df можна говорити про наявність суттєвої різниці у розподілі частот ознак [5, с. 135]. Коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова K встановлює характер зафіксованих зв'язків. Величина коефіцієнта знаходиться в межах від 0 (при відсутності зв'язку між величинами) до +1, при сильному зв'язку [5, с. 138-139]. Таким чином були верифіковані статистично значущі домени у дискурсі (12 одиниць із 22), а потім — статистично значущі концепти у статистично значущих доменах (43 концепти, які отримали статус автохтонів). Виокремлені автохтони, що лягли в основу когнітивної карти, безумовно, є дискурсотвірними елементами конфліктного типу САПД. Вони фокусують інформацію, яка є у свідомості мовців, вказуючи на її актуальність для даного типу дискурсу. Так, наприклад, автохтони DISOBEDIENCE, PUNISHMENT, EDIFICATION, RESPONSIBILITY демонструють, що для носіїв британської лінгвокультури важливою є виховна функція батьківства. Значущою складовою конфліктного спілкування у сучасній англійській родині є ANGER, REPROACH, INDIGNATION, HUMILIATION, VIOLENCE, THREAT, HARM, INDIFFERENCE, UNIMPORTANCE та NEGATIVE EVALUATION. Враховуючи факти, що конфлікт є рушійною силою змін, а не лише деструктором, а також національну стриманість британців щодо прояву емоцій, прослідковуємо у сімейному спілкуванні бажання досягти миру та порозуміння між поколіннями (UNDERSTANDING, WISH, TALK). Саме в родинному колі діти вперше дізнаються про такі соціальні поняття як WORK, MONEY, MORAL. Кожна сім'я є свого роду системою, що засвідчує статистичну значущість та відповідно присутність у когнітивній карті САПД автохтонів PARENT, CHILD і SIBLING. Умовою гармонійного функціонування родини є безпечне перебування комунікантів у безпосередньому місці творення парентального дискурсу (PRESENCE/ABSENCE, WORRY, HOME, RETURN).

На *третьому* етапі було досліджено сумісну

зустріваність автохтонів у межах діалогічних єдностей задля визначення сили зв'язку та залежності між ними. Для виявлення кореляцій між автохтонними концептами доцільно використовувати коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона r , який засвідчує, що зі збільшенням значень однієї ознаки збільшується або зменшується в певному порядку значення іншої ознаки. Значення коефіцієнту кореляції можуть коливатися в межах від +1 до -1. У випадку, коли між ознаками відсутня статистична залежність, значення коефіцієнту буде наближатися до нуля або буде рівне нулю. Відповідно, якщо між досліджуваними ознаками є залежність, то значення r буде наближатися до 1; знак при цьому позначає характер зв'язку [5, с. 123–125]. За результатами проведеного аналізу були виокремлені конфігурації автохтонних концептів у конфліктному типі САПД, що засвідчили сильні зв'язки (0,87-1,0) та зв'язки середньої сили (0,5-0,86).

Аналіз виявлених зв'язків у міжконцептних кореляціях здійснювався на *четвертому* етапі. Ми виділяли чотири типи зв'язків — імплікативний / включення, координативний / взаємовиключення, каузативний / причинно-наслідковий та слідування [7, с. 91; 9, с. 250]. Найбільш частотними виявилися зв'язки координативні (43,8%) та імплікативні (37,4%).

На *завершальному* етапі відбувалось власне укладання когнітивної карти із відображенням на ній статистично значущих концептів — автохтонів та утворених ними інтерконцептуальних кореляцій. Наочно карта представлена на рисунку 1. Аналізуючи укладену когнітивну карту конфліктного типу САПД, зосереджуємо увагу на автохтонах, що актуалізують інформацію про базові британські лінгвокультурні концепти HOME, FREEDOM, PRIVACY, COMMON SENSE, SENSE OF HUMOR, GENTLEMANLINESS, FAIR PLAY, STIFF UPPER LIP та HERITAGE [11, с. 165-181; 2, с. 11]. Так, наприклад, бачимо, що несправедливість викликає обурення, неприйнятною є брехня, а утворені ними інтерконцептуальні пари у дискурсі вказують на актуальність культурної доміанти FAIR PLAY: FAIRNESS – INDIGNATION ('I keep thinking about Karyn and how hurt she is and how it's not fair if I don't say what I know.' 'Not fair? Your brother's reputation is in tatters. His A-level year's been ruined, his confidence is at rock bottom. You think any of that's fair?' [13]); PARENT – TRUTH/LIE ('I'll go home then,' John said. 'I don't want to stay when you've turned up.' 'John, why are you in such a hurry to leave?' 'Because you lied to me. When you were waiting for me outside my school, you said you'd cleared it with my mum.') [14, с. 227] — неправда може глибоко образити, особливо із вуст рідної людини. Даний приклад також ілюструє бажання повернутися додому, як до місця спокою та безпеки, своєї рідної “схованки” (CHILD – RETURN, RETURN – HOME).

Тісно пов'язані у британській лінгвокультурі FREEDOM та PRIVACY, що крізь призму парентального дискурсу фокусують інформацію про важливість незалежності та бажання самостійності у дітей, про необхідність поваги до особистого простору та особистого життя усіх членів родини, адже порушення цих норм неминуче веде до конфліктів: WISH – INDEPENDENCE ('No!' It was almost a snarl. 'No one's taking her off me. ... This time I'm looking after her.') [12,

c. 91]; PRIVATE LIFE – CHILD ('All the sordid details of your little romance will be laid out in court for everyone to see.' 'It wasn't sordid.' 'What did you say?' 'I said it wasn't what you think.' 'Oh, is that right? What was it then, a fairytale romance?') [13].

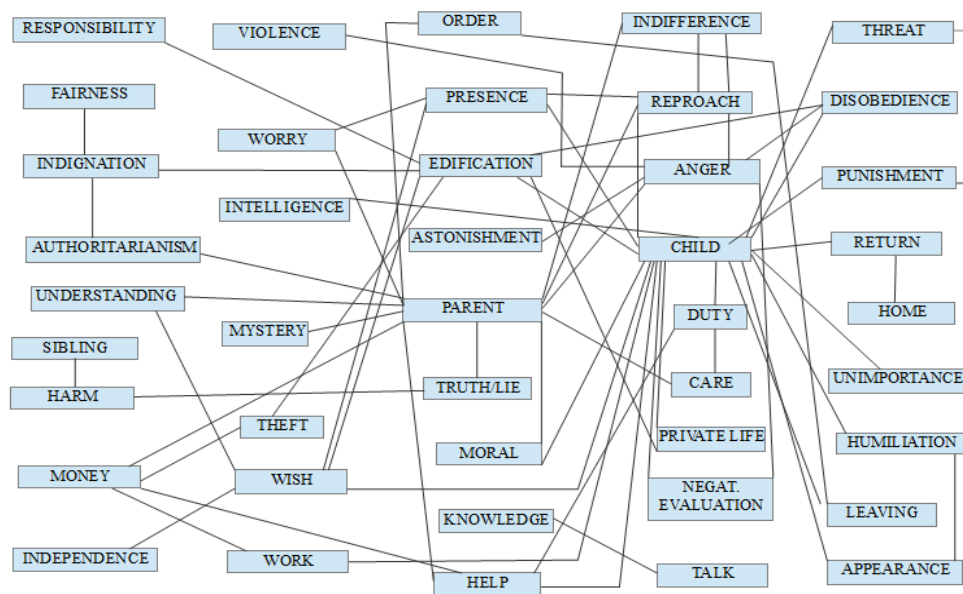

Рис. 1. Когнітивна карта конфліктного типу САПД

Висновки. Когнітивна карта є сучасним засобом аналізу та дослідження мови, свідомості та ментальності нації. Вважаємо її дієвим інструментом відображення концептосистеми дискурсу, адже при її конструюванні використовуються лінгвостатистичні методи для верифікації її значущих елементів (автохтонів дискурсу) та для аналізу утворених ними інтерконцептуальних зв'язків. Когнітивна карта також дає можливість відслідкувати актуалізацію базових лінгвокультурних домінант у дискурсі. На основі сконструйованої когнітивної карти можемо стверджувати, що у свідомості членів сучасної британської родини

основними ментальними стрижнями та культурними цінностями є справедливість, чесність, самостійність і незалежність, гармонія вдома та повага до приватного життя кожної людини. Інформація про релевантність даних цінностей зосереджена у САПД та репрезентована автохтонами, які повністю (HOME) або частково (FAIRNESS, TRUTH/LIE, INDEPENDENCE, PRIVATE LIFE, INTELLIGENCE) апелюють до базових британських лінгвокультурних концептів HOME, FREEDOM, PRIVACY, COMMON SENSE, SENSE OF HUMOR, GENTLEMANLINESS, FAIR PLAY, STIFF UPPER LIP та HERITAGE.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі / І.А. Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 304 с. – Бібліогр.: с. 276.
2. Єсіпенко Н.Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід: Монографія. — Чернівці: Золоті литаври, 2012. — 320 с.
3. Кубрякова Е.С. Концепт / Е.С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов. –М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1996. – С. 90-93.
4. Лавриненко І.Н. Мена комунікативних ролей в англійській мові / І.Н. Лавриненко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна №897. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Харків, 2010. – Вип. 62. – С. 138-143.
5. Левицький В.В. Квантитативні методи в лінгвістиці / В.В. Левицький. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 264 с.
6. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
7. Осовська І.М. Основні принципи когнітивного картування дискурсу (на прикладі сучасного німецького парентального дискурсу) / І. Осовська // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія. - 2014. - Вип. 720. - С. 87-96.
8. Осовська І.М. Сучасний німецькомовний сімейний дискурс: ментальний і вербальний ресурс : монографія / І.М. Осовська. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД» , 2013. – 402 с.
9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332с.
10. Проценко О. Особливості матримоніального діалогічного дискурсу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/stat ti/100.pdf
11. Цветкова М.В. Английское / М.В. Цветкова // Межкультурная коммуникация : учеб пособие. - Н.Новгород : Деком, 2001. - С. 158-184.
12. Murray A. Family of Women / Annie Murray. – London: Pan Books, 2012. – 537p
13. Downham J. You against me [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.ru/book/Downham_Jenny/You_Against_Me.html
14. Neale K. A father's revenge / Kitty Neale. – Avon, 2011. – 378p.

REFERENCES

1. Bekhta I.A. Discourse of the speaker in the English prose / I.A. Bekhta - K.: Hramota, 2004. - 304 p. - Bibliogr.: p. 276.
2. Yesipenko N.H. The verbal profile and conceptual structure of the Anglo-Saxon cultural concepts: cognitive-quantitative approach: Monograph. - Chernivtsi: Gold Litavir, 2012. - 320 p.

3. Kubriakova E.S. Concept / E.S. Kubriakova // A brief dictionary of the cognitive terms. -M. : Izd-vo Mosk. Un-ta, 1996. -P. 90-93.
4. Lavrynenko I.N. Change of the communicative roles in the English-speaking conflict discourse / I.N. Lavrinenko // The Journal of V.N.Karazin Kharkiv National University, # 897. Series "Romano-Germanic Philology. Methodology of teaching foreign languages". - Kharkiv, 2010. - Vol. 62. - P. 138-143.
5. Levytskyi V.V. Quantitative methods in linguistics / V.V. Levytskyi - Vinnitsa: Nova Knyha Publishers, 2007. - 264 p.
6. Martyniuk A.P. Dictionary of the basic terms of cognitive-discursive linguistics / A.P. Martyniuk - Kh.: Kharkiv National University named after V.N. Karazin, 2011. - 196 p.
7. Osovska I.M. Basic principles of the cognitive mapping of discourse (on the example of the modern German parental discourse) / I. Oskovska // The Journal of Yuri Fedkovich Chernivtsi National University. Germanic philology. - 2014. - Vol. 720. - P. 87-96.
8. Osovska I.M. Modern German family discourse: mental and verbal resource: monograph / I.M. Osovska - Chernivtsi: Publishing House "RODOVID", 2013. - 402 p.
9. Prykhodko A.M. Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics / Anatolii Mykolaiovych Prykhodko. - Zaporizhia: Premier, 2008. - 332p.
10. Protsenko O. The highlights of the matrimonial dialogic discourse [Electronic resource] - Access mode: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/stat ti/100.pdf
11. Tsvetkova M.V. English / M.V. Tsvetkova // Intercultural communication: training manual. - N. Novgorod: Decom, 2001. - P. 158-184.

Cognitive map of the conflict type of the modern English parental discourse

O. I. Koropetska

Abstract. The article deals with the cognitive map constructing algorithm of the modern English parental discourse. The procedure of determination of the statistically significant concepts of discourse is described and links in the interconceptual pairs formed by them are highlighted. The cognitive map of the modern English parental discourse is presented. The results of the research are considered against the background of the basic British linguistic-cultural concepts.

Keywords: *cognitive map, parental discourse, chi-square (distribution), correlation coefficient, linguistic-cultural concept.*

Когнитивная карта конфликтного типа современного англоязычного дискурса

О. И. Коропецкая

Аннотация. В статье рассматривается алгоритм построения когнитивной карты современного англоязычного парентального дискурса. Описана методика определения статистически значимых концептов дискурса и освещены связи в образованных ими межконцептуальных парах. Представлена когнитивная карта современного англоязычного парентального дискурса. Результаты исследования сопоставлены с базовыми британскими лингвокультурными концептами.

Ключевые слова: *когнитивная карта, парентальный дискурс, критерий хи-квадрат, коэффициент корреляции, лингвокультурный концепт.*